

Μακεδονικά

Τόμ. 36 (2007)

Παντελής Μ. Νίγδελης, Πέτρου Ν. Παπαγεωργίου
του Θεσσαλονικέως – Αλληλογραφία (1880-1912),
Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, [Επιστημονικά
Πραγματεΐαι, Σειρά Φιλολογική και Θεολογική, αρ.
19] Θεσσαλονίκη 2004, σσ. 364

Αθ. Ε. Καραθανάσης

doi: [10.12681/makedonika.39](https://doi.org/10.12681/makedonika.39)

Copyright © 2014, Αθ. Ε. Καραθανάσης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Καραθανάσης Α. Ε. (2011). Παντελής Μ. Νίγδελης, Πέτρου Ν. Παπαγεωργίου του Θεσσαλονικέως – Αλληλογραφία (1880-1912), Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, [Επιστημονικά Πραγματεΐαι, Σειρά Φιλολογική και Θεολογική, αρ. 19] Θεσσαλονίκη 2004, σσ. 364. *Μακεδονικά*, 36, 281–283. <https://doi.org/10.12681/makedonika.39>

ταστήματα λεηλατήθηκαν). Ἡ Μητρόπολη, ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Νικολάου καὶ τὸ σχολεῖο πυρπολήθηκαν, ἐνῶ ἀνέπαφη εἶχε παραμείνει ἡ βουλγαρική συνοικία καὶ κανένας Βούλγαρος δὲν σκοτώθηκε.

Σήμερα οἱ πολὺ καλές, φιλικές καὶ εἰρηνικές σχέσεις μας μὲ τὴν Βουλγαρία καὶ τοὺς ἄλλους γειτονικοὺς λαοὺς μᾶς κάνουν νὰ ξεχνοῦμε τὰ τραγικὰ αὐτὰ γεγονότα. Χρειάζεται ὅμως νὰ τὰ συγκρατοῦμε στὴν μνήμη μας. Μόνο τότε ἐκτιμοῦμε τὸ πολὺτιμο ἀγαθὸ τῆς εἰρήνης, ὅταν γνωρίζουμε τί στοίχησε ἢ κατάκτησή του.

Δὲν ἐδραιώνεται ἡ εἰρήνη στὴν ἐξασθένηση τῆς ἱστορικής μνήμης ἀλλὰ στὴν διατήρησή της. Εἶναι ἀγαθὸ πὺν δὲν δωρίζεται ἀλλὰ κατακτᾶται.

Ἡ συγκροτημένη μονογραφία τῆς κ. Ἡλιάδου-Τάχου γιὰ τὸ Κρούσοβο, μὲ τὴν χρῆση κρατικοῦ ἀλλὰ καὶ ἰδιωτικοῦ ἀρχείου συμβάλλει στὴν γνώση τῆς ἱστορίας τοῦ ἑλληνισμοῦ τοῦ Βορρᾶ, καὶ ἐπιτρέπει νὰ συνειδητοποιήσουμε ὅτι ἡ ἱστορία δὲν εἶναι χῶρος ὑποκειμενικῶν ἐρμηνειῶν καὶ ἐπιλεκτικῆς ἀντιμετωπίσεως.

Οἱ ἰδέες μας μπορεῖ νὰ ἀκολουθοῦν τίς τάσεις τοῦ συρροῦ. Τὰ ὅσα ὅμως συνέβησαν εἶναι γεγονότα στὴν κυριολεξία. Ἄς μὴν μᾶς ἐγκαταλείπει αὐτὴ ἡ σκέψη στοὺς καιροὺς πὺν ζοῦμε.

Γενική Γραμματεὺς τῆς ΕΜΣ
(ἕως 30.09.2007)

ΤΕΡΕΖΑ ΠΕΝΤΖΟΠΟΥΛΟΥ-ΒΑΛΛΑΑ

Παντελής Μ. Νίγδελης, Πέτρου Ν. Παπαγεωργίου τοῦ Θεσσαλονικέως – Ἄλληλογραφία (1880-1912), Ἑταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν [Ἐπιστημονικὰ Πραγματεῖαι, Σειρὰ Φιλολογική καὶ Θεολογική, ἀρ. 19], Θεσσαλονίκη 2004, σσ. 364.

Ὁ Πέτρος Παπαγεωργίου (1859-18.1.1914) ὑπῆρξε μία ἐκπληκτικὴ μορφή τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ τὸ ζητούμενο, ὅπως γράφει προλογικά ὁ συγγρ., εἶναι ἡ σύνθεση μᾶς μονογραφίας γιὰ τὸν βίο καὶ τὸ ἔργο του, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐπανεκδοσὴ τοῦ συνολικοῦ ἔργου του, μὲ τὴ δυσκολία ὅτι πολλὲς μελέτες του ἔχουν δημοσιευθεῖ σὲ δυσπρόσιτα, σήμερα, περιοδικὰ καὶ ἐφημερίδες πὺν ἀναφέρονται σὲ ποικιλία θεμάτων: ἀρχαιολογία, ἱστορία τῆς ἐκπαιδεύσεως, κλασικὴ καὶ βυζαντινὴ φιλολογία, τοπικὴ ἱστορία. Πρὸς τὸ ζητούμενο τῆς συνθέσεως αὐτῆς τῆς μονογραφίας συμβάλλει καὶ ἡ δημοσίευση τῆς ἀλληλογραφίας του, ἡ ὁποία, ἀναμφιβόλως, ἀποτελεῖ πολὺτιμη πηγὴ τόσο γιὰ τὴ σύνθεση τῆς μονογραφίας, ὅσο καὶ γιὰ τὴν προώθηση τῶν γνώσεών μας σὲ πολλὰ, ἐπὶ μέρους, θέματα πὺν ἀναδεικνύουν ἀκόμη καὶ ζητήματα ἐθνικοῦ ἐνδιαφέροντος σὲ μία περίοδο πὺν πολλὰ προβλήματα ἀπασχολοῦσαν τὸ μικρὸ ἑλλαδικὸ κράτος. Ἡ ἀλληλογραφία τοῦ Π. Παπαγεωργίου πρέπει νὰ εἶναι πολὺ πλούσια καὶ εἶναι κρῖμα πὺν τὸ ἀρχεῖο του πὺν φυλασσόταν στὸ Χαρίσειο Γηροκομεῖο κἀηκε κατὰ τὴ μεγάλη πυρκαγιὰ τοῦ 1917, ἀλλὰ χάρις στὴ μελέτη τοῦ συγγρ. ἔχουμε τώρα ἐκδεδομένες 152 ἐπιστολές πὺν ἔστειλε καὶ ἔλαβε ὁ Θεσσαλονικεὺς λόγιος κατὰ τὴν περίοδο 1880-1912. Πρόκειται γιὰ ἐπιστολές, ἐπιστολικά δελτάρια, ὑπομνήματα τοῦ Π. Παπαγεωργίου καὶ τῶν παραληπτῶν τῶν ἐπιστολῶν του χωρὶς, φυσικά, νὰ μπορεῖ νὰ πεῖ κανεὶς ὅτι ἡ ἀλληλογραφία πὺν ἐκδίδεται ἐδῶ εἶναι πλήρης, ἀφοῦ τὰ ἀρχεῖα τῶν παραληπτῶν τῶν ἐπιστολῶν του εἴτε ἔχουν καταστραφεῖ εἴτε λανθάνουν σὲ ἰδιωτικὰ ἀρχεῖα.

Ἡ πρώτη ἐπιστολὴ τῆς ἀλληλογραφίας τοῦ Π. Παπαγεωργίου ἀπευθύνεται πρὸς τὴν ἱστορικὴ ἐφημερίδα τῆς Τεργέστης *Κλειώ*, σταλμένη ἀπὸ τὴν Ἰένα τὴν 4/16 Ἰουνίου 1880 καὶ ἡ τελευταία πρὸς τὸν ἀρχιμανδριτὴ Καλλίνικο Νικολαΐδη, ἡγού-

μενο τῆς Μονῆς Βλατάδων ἀπὸ 1-3 Αὐγούστου 1912. Στὴν ἀλληλογραφία προστίθενται δύο παραρτήματα· τὸ πρῶτο, μὲ σύνολο δέκα ἐπιστολῶν ποὺ ἀφοροῦν τῇ Μ. Βλατάδων, ἀποστολέα τὸν ἡγούμενο Νικολαΐδη καὶ τὸν Π. Παπαγεωργίου νὰ ἔχει τὴν εὐθύνη τῆς ἀλληλογραφίας, καὶ τὸ δεύτερο νὰ περιλαμβάνει τρεῖς ἐπιστολές τοῦ Δημ. Ράλλη, Ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν (1903), τοῦ Λάμπρου Κορομηλά, Γ. Προξένου Θεσσαλονίκης (1904) καὶ τοῦ Φιλίππου Κοντογούρη, διευθύνοντος τὸ Γ. Προξενεῖο Θεσσαλονίκης (1907), ἀναφερόμενες στὴ σχέση τοῦ Π. Παπαγεωργίου μὲ Ἕλληνες προξένους τῆς Θεσσαλονίκης τὴν κρίσιμη περίοδο τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγῶνος.

Στὶς ἐπιστολές του ὁ Π. Παπαγεωργίου γράφει γιὰ τὴ Βιβλιοθήκη τοῦ Φιλεκαπαιδευτικοῦ Συλλόγου Θεσσαλονίκης ποὺ κατεῖχε συλλογὴ ἐπιγραφῶν, γιὰ τὶς συνεργασίες του μὲ ἔγκυρα περιοδικά, ἑλληνικά (*Ἀθήναιον*, *Ἀθηνᾶ*, *Παρνασσός*, *Ἑστία*) καὶ ξένα (*Byzantinische Zeitschrift*, *Jarbücher für Classische Philologie*, *Vremennik*), καθὼς καὶ μὲ ἔγκριτους ἔρευνητὲς τῆς ἐποχῆς του καὶ ἐκδόσεις ποὺ ἀσχολοῦνταν μὲ τὴν ἔκδοση ἀρχαιοελληνικῶν καὶ βυζαντινῶν κειμένων· γράφει, ἐπίσης, γιὰ τὶς παρεμβάσεις του γιὰ διορθώσεις καὶ σχόλια σὲ ἐκδόσεις κειμένων ἀπὸ ὁμοτέχνους του, γιὰ τὶς αἰτήσεις του γιὰ τὴν πρόσληψή του ὡς διδασκάλου στὸ Διδασκαλεῖο Θεσσαλονίκης καὶ τὰ ἑλληνικά σχολεῖα τοῦ Μοναστηρίου τῆς Ἄνω Μακεδονίας, γιὰ τὶς προτάσεις του γιὰ τὴ βελτίωση τῶν σχολικῶν προγραμμάτων στὰ σχολεῖα τοῦ Συλλόγου πρὸς Διάδοσιν τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων, καθὼς καὶ γιὰ τὰ προβλήματά του στὰ ἑλληνικά σχολεῖα τοῦ Μοναστηρίου, τῶν Ζαριφειῶν τῆς Φιλιππουπόλεως· στὴν ἀλληλογραφία του ἀναφέρονται εἰδήσεις του περὶ τῶν ἐρευνῶν του γιὰ συλλογὴ ἐπιγραφῶν στὴ Θεσσαλονίκη καὶ τὴν εὐρύτερη περιοχή τῆς σὲ ἐπιστολές του πρὸς Καθηγητὲς τοῦ Ἑθνικοῦ Πανεπιστημίου καὶ ἀπαντήσεις τους πρὸς τὸν ἴδιο, τὰ προβλήματα τῶν ἑλληνικῶν σχολείων –στὶς Σέρρες γιὰ παράδειγμα–, καθὼς καὶ οἱ ἀναζητήσεις του πρὸς ἀνακάλυψη ἐπιγραφῶν, χειρογράφων, κωδίκων τῆς βυζαντινῆς καὶ μεταβυζαντινῆς περιόδου στὶς Σέρρες, τὴ Φιλιππούπολη, τὴ Θεσσαλονίκη, τὴ Μυτιλήνη. Δὲν λείπουν ἀπὸ τὴν ἀλληλογραφία του οἱ ἐπιστημονικὲς διαφορὲς τοῦ Π. Παπαγεωργίου μὲ διαπρεπεῖς φιλόλογους τῆς ἐποχῆς του (Γρηγ. Βερναρδάκης, Ν. Πολίτης, Β. Μυστακίδης κ.α.), οἱ εἰδήσεις του γιὰ ἔρευνες στὸ Ἅγιον Ὄρος ἀλλὰ καὶ ἡ ἀνησυχία του γιὰ τὰ ἐθνικὰ θέματα ποὺ ἀποτυπώνονται σὲ ἐπιστολές του πρὸς Ἕλληνες πολιτικούς, κυρίως τὸν Στέφ. Δραγούμη, ὅπου ὑπάρχει καὶ ἀνάλυση τῆς πολιτικῆς τῆς Βουλγαρίας, Ρουμανίας, Σερβίας στὴ Μακεδονία. Τὸν ἀπασχολοῦσε, ὡσαύτως, τὸ Μακεδονικὸ Ζήτημα, ὁ θάνατος τοῦ Παύλου Μελά, ἀλλὰ καὶ ἡ διάσωση τῶν ἐθνικῶν κειμηλίων καὶ ὑπενθύμιζε στοὺς παραληπτές τῶν ἐπιστολῶν του μελέτες διακεκριμένων ξένων ἐπιστημόνων γιὰ τὴν ἱστορία καὶ τὴ γλῶσσα τῶν ἀρχαίων Μακεδόνων, ποὺ ἀποδεικνύουν, ὅπως ἔγραφε, τὴν ἑλληνικότητα τῆς Μακεδονίας· ἐξέφραζε, ἐπίσης, τὶς ἐπιφυλάξεις του γιὰ τὴ συνεργασία του μὲ τὸν Ch. Diehl καὶ τὸν Le Tourneau, οἱ ὁποῖοι, μὲ ἑλληνικούς πόρους, σχεδίαζαν τὴ συγγραφή τῆς ἱστορίας τῆς Θεσσαλονίκης σ' ἐποχὴ κρίσιμη γιὰ τὴ Μακεδονία (1907), ποὺ εἶχε καταντήσει *ἀληθὲς μακελεῖον... ὑπὸ τῶν ἀποτόκων τοῦ Κρούμου*. Σὲ ἄλλες ἐπιστολές του διαβάζουμε γιὰ τὴ στήριξη τοῦ Π. Παπαγεωργίου πρὸς τοὺς Σιναΐτες μοναχοὺς στὴ διαμάχη τους μὲ τὸν βυζαντινολόγο Η. Grégoire ποὺ ἀπὸ σιναΐτικὸ κώδικα ἐξέδωσε *Βίον καὶ πολιτείαν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης* ἐμφανίζεται συχνά ἰδίως σὲ ἐπιστολές του πρὸς τὸν

Krumbacher, ἐνῶ σὲ ἄλλες καταγράφονται οἱ ἀπόψεις του γιὰ τὴ μέθοδο καὶ τὸν σκοπὸ τοῦ *Θησαυροῦ τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης*, τοῦ γνωστοῦ, ἔπειτα, ὡς *Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ*. Ὁ συγγρ. θέτει, μὲ ἀφορμὴ τὴν ἀλληλογραφία τοῦ Π. Παπαγεωργίου, τὸ πρόβλημα ἂν ὁ Θεσσαλονικεὺς λόγιος ἀνέλαβε, τελικῶς, καθήκοντα καθηγητοῦ στὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν, στὸ ὁποῖο διορίσθηκε χάρις στὸ ἐνδιαφέρον καὶ τὴν ἐκτίμησή του πού ἔτρεφε πρὸς αὐτὸν ὁ Μακεδὼν πρωθυπουργὸς Στέφ. Δραγοῦμης (ci. 1910). Ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ὑπῆρχε τὸ πρόβλημα τῆς υἰείας τοῦ Π. Παπαγεωργίου, ἐξ αἰτίας τοῦ ὁποίου φαίνεται ὅτι ἀρνήθηκε τὴ θέση αὐτή, χωρὶς, ὡστόσο, νὰ παύσει νὰ ἀσχολεῖται μὲ τὰ ἀγαπημένα θέματά του, ὅπως στὴ δεδομένη ἐποχὴ ἦταν ἡ συλλογὴ γλωσσικοῦ ὕλικου γιὰ τὸ *Ἱστορικὸ Λεξικό*, ἀλλὰ καὶ τὸ Κουτσοβλαχικὸ Ζήτημα, ἔναντι τοῦ ὁποίου εἶχε ἰδιαίτερη εὐαισθησία λόγῳ τῆς Ἑλληνοβλαχικῆς καταγωγῆς του ἀπὸ τὸ Κρούσοβο τῆς Ἄνω Μακεδονίας. Ἔτσι μπορούσε νὰ κρίνει μελέτες Ρουμάνων συναδέλφων του (Caridan) πού προσπαθοῦσαν νὰ προωθήσουν τὴ ρουμανικὴ προπαγάνδα στὴ Μακεδονία, γεγονός πού τὸν ἀνησυχοῦσε καὶ ἔγραφε ἐπ' αὐτοῦ πρὸς τὸν Ἰωάννα Δραγοῦμη.

Ἀπὸ τὴ μελέτη τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Π. Παπαγεωργίου ὁ ἀναγνώστης μπορεῖ νὰ ἀντιληφθεῖ τὴ σπουδαιότητα τῆς ἀλληλογραφίας του στὴν ὁποία μνημονεύονται σημανίοντες προσωπικότητες τῆς ἐποχῆς: Στέφ. Κουμανούδης, ὁ ἐθνικὸς ἱστοριογράφος Κ. Παπαρηγόπουλος, Γρηγ. Βερναρδάκης, Κ. Krumbacher, Γ. Ν. Χατζηδάκις, ὁ μητροπολίτης Θεσσαλονίκης Ἀθανάσιος Μεγακλῆς, ὁ Πατριάρχης Ἰωακείμ ὁ Γ', οἱ πολιτικοὶ Στέφ. Δραγοῦμης, Ἀλέξ. Σκουζές, κ.ἄ. Ἀντικείμενο τῶν ἐπιστολῶν του καὶ τῶν ἀπαντήσεων τῶν παραληπτῶν τους ἦταν διάφορα φιλολογικὰ ζητήματα καθὼς καὶ ἡ συνεργασία του μὲ ἔγκριτα ἑλληνικὰ καὶ ξένα περιοδικὰ γιὰ ἐκδόσεις ἐπιγραφῶν, κεμένων, φιλολογικῆς καὶ ἄλλης διορθώσεως· ἐπίσης ἦταν ἡ συλλογὴ γλωσσικοῦ ὕλικου, τὸ θερμὸ ἐνδιαφέρον του γιὰ τὴ διάσωση τῶν ἐθνικῶν κεμηλιῶν – ὁ ἴδιος ἦταν καὶ συλλέκτης – ἢ ἀναζήτησις ἐπιγραφῶν, ἢ διδασκαλία τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας στὰ σχολεῖα τῆς Θεσσαλονίκης, τοῦ Μοναστηρίου, τῆς Μυτιλήνης, ἢ ἄγωνα γιὰ τὰ ἐθνικὰ θέματα, ἢ ἐργασία του στὸ *Ἱστορικὸ Λεξικό*. Ἀπὸ τὴν ἀλληλογραφία του προκύπτει ἡ φιλοπονία του, ἡ γλωσσομάθειά του, τὸ καλῶς ἐννοούμενο σχολαστικὸ πνεῦμα του στὰ φιλολογικὰ ζητήματα, ἡ ἀγάπη του γιὰ τὴ Μακεδονία.

Ἡ ἀλληλογραφία τοῦ Π. Παπαγεωργίου, πού ἐξέδωσε μὲ μόχθο πολὺν ὁ συγγρ., πλαισιώνεται μὲ σχόλια καὶ τὴν ἀπαραίτητη Βιβλιογραφία, ἀλλὰ καὶ τὴ μετάφραση τῶν γερμανικῶν κεμένων – ἐπιστολῶν πού φιλοπόνησε ὁ ἴδιος ὁ συγγρ. γιὰ νὰ διευκολύνει τὸν μὴ γερμανομαθῆ ἀναγνώστη. Τελικῶς, μὲ τὴν ἐκδοσὴ τῆς ἀλληλογραφίας τοῦ Π. Παπαγεωργίου ὁ συγγρ. τῆς δίδει τὴ δυνατότητα ὄχι μόνον νὰ γνωρίσουμε ἕνα ἐκ τῶν σοφτέρων ἀνδρῶν τοῦ Ν. Ἑλληνισμοῦ, ἀλλὰ καὶ νὰ ἔχουμε ἀπαντήσεις σὲ ποικιλία θεμάτων, ἱστορικῶν, φιλολογικῶν, ἀρχαιολογικῶν. Τὸ βιβλίον κλείνει μὲ πλούσιο φωτογραφικὸ ὕλικό, συναφὲς μὲ πρόσωπα καὶ πράγματα πού ἀναφέρονται στὴν ἀλληλογραφία του.